

УДК 1(470)

Березюк Н. В.

СЕРГІЙ ТРУБЕЦЬКОЙ: ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АСПЕКТ ТВОРЧОСТІ

У статті досліджується зародження інтересу Сергія Трубецького до історії філософії та аналізується історико-філософський аспект його наукової та викладацької діяльності.

У 2007 році виповнилося 145 років з дня народження непересічного російського мислителя, вченого та громадського діяча Сергія Миколайовича Трубецького, котрий викарбувався у пам'яті сучасників як «філософ в істинному та найкращому сенсі цього слова». Хоч як парадоксально, але творчість цього мислителя,

чиє ім'я зазвичай стоїть у одній шерензі з іменами Володимира Соловйова, Сергія Булгакова або Павла Флоренського та інших відомих російських філософів кінця ХІХ - початку ХХ ст., й досі залишається практично не дослідженою. На жаль, переважна більшість публікацій, присвячених С. Трубецькому, має суто біографічний характер

і майже не торкається змісту його філософської спадщини. Вкрай побіжно досліджений на сьогодні й історико-філософський аспект творчості мислителя, попри те, що за останні роки перевидало низку праць, які засвідчують значущість його доробку саме в царині історії філософії. Звернення до аналізу останнього варто починати, на наш погляд, із виокремлення власне історико-філософської складової наукової й академічної діяльності С. Трубецького та з'ясування місця історико-філософських студій у творчому становленні оригінального мислителя і науковця, що, власне, і постане предметом цієї розвідки.

Інтерес до філософії у Сергія та Євгена Трубецьких¹ проявився ще під час навчання у старших класах Калузької гімназії. Під впливом знайомства з популярними у Росії у 1860-1870-х рр. працями Генрі Бокля, Джона Стюарта Міля, Чарльза Дарвіна, Герберта Спенсера, Джорджа Генрі Льюїса брати Трубецькі переживають релігійні сумніви й нігілістичні настрої. Їх тодішній світогляд був близьким до позитивізму спенсерівського штибу, що визнавав статус істинної науки лише за природознавством, хоча й, як згадував згодом Євген Трубецький, не мав нічого спільного з вульгарним матеріалізмом, поширеним за тієї доби [1, 118, 126].

Початком «серйозної школи філософського мислення» і поштовхом для переоцінки поглядів братів Трубецьких на розвиток філософської думки стало їх знайомство (1879) з «Історією нової філософії» Куно Фішера. Саме історичний підхід К. Фішера відкрив їм слабкість теоретичних побудов позитивізму та хибне розуміння його представниками не лише суті метафізики, а й усього історико-філософського процесу. Відмовляючись від схилання перед авторитетами в оцінці філософських вчень, брати Трубецькі розпочинають самостійне вивчення філософії за першоджерелами, заглиблюючись у твори німецьких класиків, зокрема у «Критику чистого розуму» та «Пролегомени» І. Канта. Так само самостійно Трубецькі знайомляться і з античною філософією, захоплюються «Історією давньої філософії» Г. Ріттера та діалогами Платона, які читають мовою оригіналу [1, 129]. Під впливом популярного «Русского вестника» вони вперше долучаються до слов'янофільської традиції, яка протистояла поширенню позитивізму та вульгарного матеріалізму в російських інтелектуальних колах [2, 123]. «Щоденник письменника» Ф. Достоевського, богословські твори О. Хом'якова,

«Критика абстрактних начал» В. Соловйова сприяли поверненню С. Трубецького до християнства - «віри отців». Відтоді, кажучи словами Льва Лопатіна, вони на все життя стають сповідниками «ідеального, очищеного, філософськи виправданого релігійного світогляду» [3, 139], відстоюючи його перевагу над позитивістськими вченнями.

Вступаючи 1881 року до Московського університету, брати Трубецькі вже знали, що пов'яжуть своє подальше життя з філософією. На той час університети Російської імперії не мали спеціалізації з філософії: філософські та історико-філософські дисципліни вивчалися на історико-філологічному та правничому факультетах. Вступивши на правничий факультет, через два тижні С. Трубецький перевівся на історико-філологічний [4, 380], розпочавши навчання на історичному відділенні, а завершує - на відділенні класичних мов.

У студентські роки брати Трубецькі надавали перевагу самостійному опануванню дисциплін, часто-густо нехтуючи лекціями університетських професорів, уражених, здебільшого, духом позитивізму, що панував в університеті й тогочасних російських інтелектуальних колах. Як згадував С. Трубецький, шляхом самостійних студій вони «настільки опанували літературу предмету та методи вивчення, що не потребували будь-якого керівництва, хоч би воно в той час і було можливе» [1, 167-168].

Історико-філософські студії С. Трубецького студентських часів стосувалися філософських учень Канта, Спінози, Ляйбніца, Фіхте, Шеллінга (за першоджерелами і у викладі К. Фішера), Гегеля (та його критиків Р. Гайма й А. Тренделенбурга), Шопенгауера. Він продовжував працювати твори Платона та Арістотеля, особливо зацікавившись останнім [5, 117; 3, 140]. Із надзвичайним інтересом Трубецький занурився у «Читання про Боголюдство» В. Соловйова, з яким мріяв особисто познайомитися, інтуїтивно передчуваючи, що вони стануть щирими друзями. Наприкінці останнього курсу С. Трубецький зацікавився німецькими містиками, читав Мейстера Екхарта, Парацельса, Якоба Бьоме, Франца Баадера [3, 140; 1, 167]. Натхненний містичними текстами, у своїх студентських етюдах («Рід та його значення у житті та пізнанні», «Notae de amore», «Про щастя», «Зауваження до історії релігії», «Церква як абсолютний рід» [5, 108-109]) С. Трубецький розмірковує про

¹Євген Трубецький (1863-1920), молодший брат Сергія Трубецького, так само зажив слави релігійного мислителя.

Софію Премудрість Божу, астральну тілесність духовного світу, астральне тіло людини тощо. Зауважимо, що згадані рукописи 1881-1884 років і досі припадають пилом в архівах, очікуючи на дослідників. Наразі оприлюднено лише фрагменти твору «Про Святу Софію Премудрість Божу» [6], а також деякі конспекти («Фрагмент про західну філософію» [7], «Історичні основи Шопенгауера в Канті» [8]).

Підсумовуючи результати першого етапу філософського становлення С. Трубецького, важливо відзначити перемогу в його світогляді ідеалізму над позитивізмом, релігійності над зневірою, а також неприйняття позитивістського погляду на історію філософії: ці риси стали визначальними для всієї його творчості. Слід наголосити й на тому, що філософська освіта С. Трубецького ґрунтувалася, з одного боку, на ретельному самостійному, критичному вивченні першоджерел та осмисленні різних філософських традицій, а з іншого - на здобутті необхідних для історика філософії фундаментальних історичних і філологічних знань. Очевидно, що релігійно-філософський світогляд С. Трубецького сформувався великою мірою у процесі інтенсивних занять історією філософії.

Після закінчення класичного відділення історико-філологічного факультету Московського університету зі ступенем кандидата (1885) С. Трубецького було залишено на кафедрі філософії для підготовки до професорського звання. Наступного року він склав іспит на звання магістра філософії і розпочав роботу над магістерською дисертацією, що стала новим етапом його творчої біографії.

Вибір теми магістерської дисертації для С. Трубецького був не з легких. У 1885-1886 роках він працював над твором про Софію, який від початку планував представити як магістерську дисертацію. Як зазначає російський дослідник І. Басін, дисертацією мав стати додаток до книги про святу Софію, присвячений «германському язичництву» [5, 110]. Але вже восени 1886 року С. Трубецької повідомляє брата про задум дисертації, присвяченої давньогрецькій метафізиці, вступ до якої, однак, збереже, за своєю загальною тональністю та характером висловлених ідей, зв'язок із софіологічним трактатом [5, 110-111]. Очевидно, що сама інтуїція про зв'язок між першими спробами філософування у давній Греції з міфологічними та релігійними уявленнями виникла у С. Трубецького в 1885-1886 роках, за часів написання таких есе, як «Культ греків», «Містерії», «Про знання і мудрість», «Культ Зевса» тощо [9, 20].

Захищена та видана 1890 року магістерська дисертація двадцятивосьмирічного С. Трубецького «Метафізика у давній Греції» [10] стала справжньою подією в інтелектуальному житті тогочасної Росії [3, 141]. Офіційним опонентом на захисті був Микола Грот, який схвально відгукнувся на дисертацію С. Трубецького не лише під час диспуту [11, 20], а й у рецензії на його книгу, вміщену у «Вопросах философии и психологии» [12]. Загалом праця молодого філософа отримала чимало рецензій - схвальних (В. Соловйов), критичних (Е. Радлов) та негативних (Т. Буткевич) [13; 14; 15].

Робота С. Трубецького над докторською дисертацією «Вчення про Логос в його історії: філософсько-історичне дослідження» розпочалася 1896 року з академічного відрадження до Німеччини, метою якого було вивчення сучасної західноєвропейської біблеїстики. Задля написання дисертації С. Трубецької спеціально вивчав давньоєврейську мову [11, 23]. Попередні результати дослідження було оприлюднено у журналі «Вопросы философии и психологии» протягом 1897-1898 років. Захист докторської дисертації С. Трубецького відбувся 23 березня 1900 року.

Слід відзначити, що в обох дисертаціях С. Трубецького наявна ідея внутрішнього зв'язку релігії та філософії, несуперечливості істини розуму та істини віри. Якщо перша дисертація присвячена виявленню цього зв'язку між давньогрецькими міфами та досократичними вченнями, то друга сфокусована на виявленні взаємодії елліністичної філософії з витоками християнства через ідею Логосу. За своєю формою обидві роботи є історико-філософськими розвідками, але предметним полем досліджень виступають рівною мірою як філософські вчення, так і релігійні та міфологічні уявлення, що, вочевидь, і призвело до неоднозначної їх оцінки. Одні дослідники, як-от колишній студент С. Трубецького, а згодом відомий історик та правник - С. Котляревський, вважають «Метафізику в давній Греції» та «Вчення про Логос» проявами інтересу С. Трубецького до історії релігій [16, 44], натомість П. Блонський оцінює ці твори як історико-філософські [17, 36].

У 1888 році, через три роки після закінчення університету, С. Трубецької розпочинає читати лекції з філософії у Московському університеті у статусі приват-доцента. Після захисту докторської дисертації «Вчення про Логос: філософсько-історичне дослідження» (1900) С. Трубецької стає екстраординарним, а згодом (1902) ординарним професором кафедри філософії. Вершиною його академічної кар'єри стало

обрання ректором Московського університету наприкінці серпня 1905 року.

Сімнадцятирічна викладацька діяльність С. Трубецького була пройнята передусім прагненням подолати обмеження університетського статуту 1884 року, що значно скорочував обсяг курсів з історії філософії. Він прочитав чимало лекцій з історії античної, патристичної, новітньої філософії, вів практичні заняття з філософії Платона та Арістотеля [18, 35], які принесли йому надзвичайну повагу та популярність у студентства. «Не раз було, що аудиторія, спочатку налаштована неприязно до С[ергія] М[иколайовича], під сміливим натиском його переконливої та переможної імпровізації, покірно капітулювала і бурхливими оваціями нагороджувала оратора-чародія, який приголомшив її», - згадував один із вихованців С. Трубецького [19, 22].

Найбільш відомим став курс історії давньої філософії, який С. Трубецькой читав для студентів історико-філологічного факультету. Крім нього, у різні роки цей предмет викладали і його колеги Матвій Троїцький, Микола Грот, Лев Лопатін, Олексій Белкін, але виклад С. Трубецького особливо запам'ятовувався студентам. І справа була не лише у видатних ораторських здібностях С. Трубецького, а в тому, що він завжди намагався зацікавити своїх вихованців новими досягненнями філософської та історичної науки, новими підходами та проблемами. Так, певний час паралельно з лекціями з історії давньої філософії С. Трубецькой читав і новаторський спецкурс «Грецька релігія у зв'язку з археологією» [20, 134].

У 1894/95 навчальному році С. Трубецькой починає читати спецкурс «Філософія отців церкви» [21, 519], а наступного року запроваджує практичний курс «Читання з історії християнської думки», докладний виклад якого зберігся в архівних паперах С. Трубецького [5, 113]. Заняття полягали у критичному тлумаченні тексту Св. Письма, супроводженому історико-філософськими зіставленнями [11, 21]. У такий спосіб професор прищеплював своїм студентам навички інтерпретації та коментування тексту, знайомив їх з основами історико-філософського дослідження.

Того ж навчального року С. Трубецькой починає вести «Семинар з Арістотеля» для бажаючих, який став формальним «дахом» для діяльності філософського гуртка під його керівництвом, де професор навчав своїх студентів «бути філософами, не перестаючи бути істориками» [20, 134]. З 1900/01 навчального року цей семінар переростає в курс «Навчальні вправи з Пла-

тона та Арістотеля», який С. Трубецькой вів до останніх днів життя. Як згадує учасник семінару, а згодом відомий філософ, логік та перекладач Борис Фохт, особливу увагу С. Трубецькой приділяв діалогам Платона, присвяченим проблемам пізнання: «Менон», «Теетет», «Федон», «Бенкет», «Держава» [22, 49]. Наслідком багаторічного вивчення текстів Платона стали коментарі С. Трубецького до таких платонівських діалогів, як «Апология Сократа», «Евтифрон», «Критон», «Евтидем». Як зауважував Олексій Лосєв, «після смерті С. М. Трубецького (1905) в Москві не виявилось жодної особи, достатньо компетентної в античній філософії і в Платоні та достатньо близької до нього за своєю науковою спеціальністю, щоб писати про нього розвідки» [23, 694].

Закордонні академічні відрядження залишаються малодослідженою сторінкою в інтелектуальній біографії С. Трубецького. Достеменно відомо, що відразу після захисту магістерської дисертації (1890) він вирушив до Німеччини [24, 47], де перебував (із перервами) протягом трьох років [25, 17]. У Берліні він слухав лекції з філософії, загальної історії, класичної філології та історії церкви, встановив дружні стосунки з відомим філологом-антикознавцем Германом Нільсом, а також видатним протестантським теологом Адольфом Гарнаком [2, 124]. Знайомство з останнім привносить нові мотиви у творчість російського мислителя: з одного боку, це полеміка з негативною оцінкою протестантською наукою зв'язку філософії та релігії, з іншого - захоплення методом історичної критики. Загалом С. Трубецького надзвичайно вразила атмосфера інтелектуального життя Європи, живий науковий дискурс та згуртованість академічної спільноти.

З вересня 1896 року С. Трубецькой перебував у річному академічному відрядженні в Німеччині [26, 86], збираючи матеріали для дисертації «Вчення про Логос». Наступна закордонна подорож (частково з науковою метою, частково з метою відновлення здоров'я) була здійснена С. Трубецьким восени 1903 року.

У закордонних відрядженнях С. Трубецькой здобував досвід спілкування з науковою спільнотою Заходу, знайомився з досягненнями новітньої західноєвропейської філософії та теології. Повернувшись на батьківщину, він втілював набуті досвід і знання у практиці викладання та науковій діяльності. Предметом особливих зусиль С. Трубецького були активізація філософського життя і створення філософської спільноти на теренах Російської імперії. Свідченням цих

зусиль мислителя є його діяльність у Московському психологічному та Студентському історико-філософському товариствах, а також у журналі «Вопросы философии и психологии», на якій варто зупинити увагу.

Після першого ж наукового відрядження С. Трубецької активно включається у роботу Психологічного товариства при Московському університеті. У 1893 році на засіданні товариства він виступає з рефератом «Про суперечності у філософії» [11, 21], в якому відстоює ідею єдності історико-філософського процесу, попри зовнішні суперечності між філософськими системами. Згодом С. Трубецького обирають до редакційного комітету друкованого органу товариства - журналу «Вопросы философии и психологии», в якому будуть опубліковані його статті «Про природу людської свідомості» та «Основи іdealізму», присвячені обґрунтуванню «конкретного іdealізму».

З 1900 року С. Трубецької стає співредактором (разом із Л. Лопатіним) журналу «Вопросы философии и психологии», перебираючи на себе головну організаторську функцію - спілкування з авторами. Саме зусиллями С. Трубецького було підготовлено до друку випуск журналу, присвячений пам'яті В. Соловйова, який, фактично, започаткував традицію російського соловйовознавства [27, 192-193]. Саме за часів діяльності С. Трубецького у Московському психологічному товаристві воно починає відігравати вагомий роль у філософському житті Росії, а серед його членів починають переважати іdealістичні настрої.

Слід згадати й участь С. Трубецького у підготовці відомої збірки «Проблеми іdealізму», яка вийшла 1902 року під егідою Московського психологічного товариства. На жаль, роль С. Трубецького у створенні цієї програмної для подальшого розвитку російської філософської думки збірки залишається, попри дослідницькі зусилля, мало вивченою. Зокрема й досі немає чіткої відповіді на питання: чому С. Трубецької замість запланованої статті «Свобода совісті як вимога іdealістичної філософії», на написання якої він дав попередню згоду упорядникові П. Новгородцеву у листопаді 1901 року [28, 158], включив до збірки статтю «Чому навчає історія філософії» [29], яка, на перший погляд, вибивається із загального етичного контексту статей інших авторів, оскільки стосується проблеми суті й специфіки історико-філософського процесу. Очевидно, відповідь на це питання слід шукати у формулі «історія філософії як виправдання філософії», яку обстоює С. Трубецької. Він доводить,

що історія філософії стоїть на захисті умоглядної філософії, яка, попри зовнішні відмінності конкретних вчень, є доказом існування абсолютної істини.

Не менш важливою ареною для втілення іdealів науковості та витворення російської традиції філософування стало для С. Трубецького організоване ним Студентське історико-філологічне товариство при Московському університеті. Хоча, за офіційними даними, воно існувало усього лише один навчальний рік (1902/03) [18, 35], насправді ініційований С. Трубецьким студентський гурток сформувався ще 1894 року, коли молодий викладач розпочав свій семінар, присвячений Арістотелю, і функціонував напівлегально, під виглядом практичних занять [21, 519]. Причину такої «конспіративності» слід шукати в університетському статуті 1884 року, який не схвалював ані студентських зібрань, ані неформального спілкування студентів і професорів. Натомість С. Трубецької вбачав у такому спілкуванні не лише дидактичну користь, а й запоруку формування філософської традиції.

У промові з приводу урочистого відкриття Студентського історико-філологічного товариства, яке відбулося 6 жовтня 1902 року, С. Трубецької окреслив такі завдання: створити спільну корпорацію студентів та професорів, яка сприяла б не лише формуванню широкого світогляду у студентів, а й їх моральному оновленню і, що найголовніше, становленню традиції національної інтелектуальної школи, проїнятої справжнім науковим життям [30, 173—174].

Найбільш яскравою подією у житті Студентського історико-філологічного товариства стала організована С. Трубецьким екскурсія до Греції у липні-серпні 1903 року, яка охопила такі давні міста, як Дельфи, Олімпія, Мікени, Афіни, Коринф. Для понад сотні російських студентів прочитали свої лекції німецький археолог і професор Дерпфельд та головний директор усіх музеїв Греції, відомий вчений Кавадіас. Один з учасників так згадує атмосферу екскурсії: «Ця подорож у моїй пам'яті міцно, неподільно пов'язується із С[ергієм] М[иколайовичем], який втілює тут свою мрію прилучити нашу університетську молодь до справжньої культури, розвинути та підтримати в ній смак і прагнення до духовного боку життя, до краси у світі мистецтв та природи, до наукового дослідження» [25, 25].

На жаль, через несприятливу політичну ситуацію та зростання напруженості між революційною та академічною течіями всередині студентського товариства на початку 1904 року останнє припинило своє існування [31, 44]. Але

навіть після офіційного закриття товариства при філософському семінарі професора Трубецького продовжував діяти студентський гурток, учасники якого поглиблено вивчали історію релігії. Ядром цього гуртка були майбутні філософи Володимир Ерн, Павло Флоренський, відомий релігійний діяч Валентин Свенцицький та поет-символіст Борис Бугаєв (Андрій Белий) [32, 59].

Організацію студентського історико-філологічного товариства слід розглядати і в ширшому контексті боротьби С. Трубецького за автономію університетів, яка впливала з його філософської позиції: університет та університетська спільнота для нього були увиразненням ідеї соборної свідомості (викладеної у роботах «Про природу людської свідомості» та «Основи ідеалізму»). Активна боротьба С. Трубецького за університетську автономію та реформи у системі вищої освіти розпочалася 1903 року, і, в свою чергу, вилилася в його участь у земському русі. На початку червня 1905 С. Трубецькой, на чолі депутації громадських діячів, представив імператору Миколі II доповідь, у якій обґрунтовував введення тимчасових правил, які забезпечували б автономію університетів [4, 381]. 27 серпня 1905 року «Тимчасові правила про керування вищими навчальними закладами Міністерства народної освіти», які утверджували виборність посади ректора та інші академічні права, набули чинності. А вже 2 вересня того ж року С. Трубецького було обрано ректором Московського університету. Проте ректорство С. Трубецького, як відомо, було недовгим: 29 вересня 1905 року його не стало.

Багаторічна робота С. Трубецького дала результат уже після його смерті: з 1906 року викладацький склад кафедри філософії розширюється; вводиться спеціалізація з філософії за трьома напрямками: історія філософії, психологія та систематична філософія; надається дозвіл на відкриття наукових товариств тощо [33, 3–4].

Відроджується і Студентське історико-філологічне товариство під назвою «Товариство пам'яті С. Трубецького», що продовжило справу покійного професора [32, 81; 34]. Товариство налічувало близько трьохсот членів, з-поміж яких активну роль відігравали князь Євген Трубецькой, Сергій Булгаков, Микола Арсенєв [31, 45].

Загалом, оцінюючи значення студентських

товариств, пов'язаних з ім'ям С. Трубецького, слід зазначити, що вони згуртували навколо себе велику частину майбутньої інтелектуальної еліти Росії. Саме це дало підстави Е. Радлову після смерті філософа твердити, що «в особі князя С. Трубецького ми оплакуємо... великого представника науки і філософії, здатного створити школу, яка вже почала поступово формуватися навколо нього» [35, 51]. Більше того, самі студенти проголошували наявність заснованої С. Трубецьким «школи, яка свідомо поставила собі за ідеал критичне історико-філософське вивчення творів давньої філософської літератури» [20, 134]. Його учні залишали не лише натхненні спогади про учителя, а й поверталися до дискусій у проблем античної філософії та її впливу на подальший розвиток людської думки у своїй творчості. Серед найбільш відомих можна згадати Володимира Ерна, автора праці «Верховне осягнення Платона»; Павла Флоренського та його «Смисл ідеалізму», «Загальнолюдські корені ідеалізму», а також його курс лекцій з історії античної філософії, прочитаний у 1908-1918 роках у Московській духовній академії; Бориса Фохта, який у 1910-1914 роках склав курс лекцій «Вступ до філософії. Історія давньої філософії»; Олександра Кубицького, який переклав та прокоментував «Метафізику» та «Категорії» Арістотеля, тощо. Згадані праці засвідчують, що С. Трубецькой прищепив своїм студентам найголовніше - фахову культуру звернення до античної спадщини зокрема та до історії філософії загалом.

Отже, як бачимо, виразний історико-філософський інтерес С. Трубецького реалізувався у багатьох аспектах його академічної діяльності: і в активній участі в наукових товариствах, продиктованій бажанням формування російської історико-філософської традиції; і у його лекційних та семінарських курсах, дисертаціях та філософських працях, у кожній з яких присутні не лише історико-філософські екскурси, а й свідоме прагнення розбудови історії філософії як науки в Росії. Його діяльність історика філософії надихнула та спонукала до творчості ціле покоління російських філософів. І вже саме це навіки вписує ім'я С. Трубецького в аннали історії російської філософії та культури.

1. Трубецькой Е. Н. Воспоминания // Трубецькой Е. Н. Из прошлого. Воспоминания. Из путевых записок беженца. - Цит. вид. - С. 90-226.
2. Гайденок П. П. «Конкретный идеализм» кн. С. Н. Трубецкого как учение о соотносительности сущего // Вл. Соловьев и философия серебряного века. - М.: Прогресс-традиция, 2001. - С. 121-161.

3. Лопатин Л. М. Князь С. Н. Трубецкий и его общее философское мировоззрение // Лопатин Л. М. Философские характеристики и речи. - М.: Academia, 1995. - С. 136-198.

4. Зеньковский В. В. История русской философии: В 2 т. - Т. 2. - Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. - 540 с.

5. Басин И. В. Предыстория творческого пути князя

- С. Н. Трубецкого // Вопросы философии. - 1995.- № 9.- С. 109-119.
6. Трубецкой С. Н. О святой Софии // Вопросы философии.- 1995.- № 9.- С. 120-145.
 7. Трубецкой С. Н. Фрагмент о западной философии // Ермишин О. Т.- Цит. вид.- С. 139-142.
 8. Трубецкой С. Н. Исторические основы Шопенгауера в Канте // Ермишин О. Т.- Цит. вид.- С. 143-154.
 9. Ермишин О. Т. Русская историко-философская мысль (конец XIX — первая треть XX в.).- М.: Гуманитарий, 2004.- 160 с.
 10. Трубецкой С. Н. Метафизика в древней Греции.- М.: Типография Э. Лиснера и Ю. Романа, 1890.- 508 с.
 11. Князь С. Н. Трубецкой - первый борец за правду и свободу русского народа: В отзывах русской повременной печати, речах и воспоминаниях его последователей и почитателей / Собр. Энпс.- СПб., 1905.- С. 14-25.
 12. Грот Н. Я. [Рец. на кн.] Трубецкой С. Н. «Метафизика в древней Греции» // Вопросы философии и психологии.- 1890.- Кн. 2.- С. 105-108.
 13. Радлов Э. Работы по греческой философии // Журнал Министерства Народного Просвещения.- 1890.- № 4.- С. 384-409.
 14. Соловьев Вл. [Рец. на кн.] С. Н. Трубецкой «Метафизика в древней Греции» // Русское Обозрение.- 1890.- № 10.- С. 931-945.
 15. Буткевич Т. Метафизические воззрения кн. С. Н. Трубецкого // Вера и Разум. - 1890.- № 23.- С. 442-473.
 16. Котляревский С. А. Миросозерцание С. Н. Трубецкого // Вопросы философии и психологии.- 1916.- Кн. 131.- С. 40-50.
 17. Блонский П. Кн. С. Н. Трубецкой и философия.- М.: Товарищество типографии А. И. Мамонтова, 1917.- 36 с.
 18. Философский факультет Московского государственного университета им. М. В. Ломоносова. Очерки истории.- М.: Современные тетради, 2002.- 175 с.
 19. Розанов С. С. Князь С. Н. Трубецкой.- М.: Типография А. И. Мамонтова, 1913.- 22 с.
 20. Фохт Б. А. Памяти князя С. Н. Трубецкого // Вопросы философии и психологии.- 1906.- Кн. 81.- С. 130-138.
 21. Носов А., Гайденко П. Трубецкой Сергей Николаевич // Русская философия: Малый энциклопедический словарь.- М.: Наука, 1995.- С. 518-523.
 22. Фохт Б. А. Кн. С. Н. Трубецкой как философ и учитель // Сборник речей, посвященных памяти кн. Сергея Николаевича Трубецкого. Издание Студенческого Научного Общества памяти кн. С. Н. Трубецкого.- М.: Типография Имп. Московского университета, 1909.- С. 46-53.
 23. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии.- М.: Мысль, 1993.- 959 с.
 24. Сергей Николаевич Трубецкой: Справочно-информационная серия / Сост. Е. В. Ильченко.- М.: Издательство Московского университета, 1999.- 146 с.
 25. Давыдов Н. В. Из прошлого. Князь С. Н. Трубецкой // Голос минувшего.- 1917.- № 1.- С.5-34.
 26. Отчет о состоянии и действиях императорского Московского университета за 1896 год.- М.: Университетская типография, 1898.- 270 с.
 27. Радлов Э. Л. Из невидимых стран // Дела и дни. Исторический журнал.- 1920.- Кн. 1.- С. 189-208.
 28. Кудринский М. А. Архивная история сборника «Проблемы идеализма» (1902) // Вопросы философии.- 1993.- № 4.- С. 157-165.
 29. Трубецкой С. Н. Чему учит история философии // Проблемы идеализма / Под ред. П. И. Новгородцева.- М.: Издание Московского психологического общества, 1902.- С. 216-235.
 30. Анисимов А. И. Князь С. Н. Трубецкой и Московское студенчество // Вопросы философии и психологии.- 1906.- Т. 81.- С. 146-196.
 31. Кононова М. Студенческое общество Сергея Трубецкого и «Серебряный век» русской культуры // Alma Mater.- 2000.- № 4.- С. 39-45.
 32. Взыскующие града: Хроника частной жизни русских религиозных философов в письмах и дневниках.- М.: Языки русской культуры, 1997.- 747 с.
 33. Павлов А. Т. Профессиональное философское образование в Московском университете // Вестник Московского университета.- Серия 7. Философия.- 2005.- № 1.- С. 3-23.
 34. Балуев И. К вопросу о влиянии С. Н. и Е. Н. Трубецких на русскую академическую молодежь начала XX века // Записки русской академической группы в США.- Т. XII.- 1979.- С. 101-105.
 35. Радлов Э. Л. Князь С. Н. Трубецкой // Журнал министерства народного просвещения.- 1905.- № 362.- Ноябрь.- С. 44-52.

Nataliya Berezyuk

SERGEI TRUBETSKOY: STUDIES IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY

The article investigates the emergence of Sergei Troubetskoy's interest in the history of philosophy and analyses the historico-philosophical focus of his research and teaching activity.